

وزیر کشور:

مهمترین رویکرد لایحه جدید جامع تقسیمات کشوری، رویکرد توسعه‌ای است، یعنی به شکلی طراحی شده که توسعه متوازن در کشور محقق شود.

سال ۱۳۹۵، سال اقتصاد مقاومتی: اقدام و عمل

جمهوری اسلامی ایران
وزارت کشور

همایش ملی الگوی توسعه پایدار
و متوازن منطقه‌ای

نشریه علمی - خبری دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای
سال سوم، شماره ۱۷، شماره مسلسل ۷۴ (شنبه ۲ مرداد ماه ۱۳۹۵)

توازن

۱۷

"جایگاه حوضه آبریز در توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای" (نقدی بر روند تقسیمات کشوری در ایران با تاکید بر مقولات حوضه آبریز و توسعه پایدار)

کاوه معصومی (کارشناس اجتماعی مدیریت آب در وزارت نیرو و دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی) و برنامهریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی

اشاره

با توجه به اهمیت روزافزون ابعاد مکانی - فضایی در توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای، مقاله "جایگاه حوضه آبریز در توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای" توسط کاوه معصومی (کارشناس اجتماعی مدیریت آب در وزارت نیرو و دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی) نگاشته شد. ایشان در این پژوهش ضمن بررسی جایگاه و اهمیت "آب" در سطح جهانی و وضعیت بحرانی آب در سطح ایران به طرح مساله پرداخته است. در ادامه، رابطه بحران آب و توسعه نامتوازن در کشور، آب، عدالت اجتماعی و خودکفایی، توسعه پایدار و مدیریت به هم پیوسته آب، وضعیت تقسیمات اداری - سیاسی در کشور در رابطه با حوضه‌های آبریز و مدیریت به هم پیوسته در حوضه آبریز مورد کندوکاو علمی قرار گرفته‌اند. در ادامه، مختصری از بروندهای این پژوهش مطرح گردیده است.

مقدمه

آب یک منبع طبیعی کمیاب و با ابعاد بسیار مهم راهبردی است که در سراسر جهان به طور فزاینده‌ای در معرض رقابت مصرف‌کنندگان در بخش‌های مختلف قرار دارد به گونه‌ای که در برخی نقاط جهان مدت هاست به موضوعی برای شکل-گیری و تشدید تعارضات اجتماعی و به ابزاری برای وارد آوردن فشارهای سیاسی در ارتباط میان کشورها و بر هم خوردن معاملات دیپلماتیک و امنیتی تبدیل شده است. به همین دلیل اکنون از آب به‌عنوان یک کالای اقتصادی - اجتماعی با کاربردهای سیاسی - امنیتی یاد می‌شود. رشد جمعیت جهان و نیاز فزاینده به غذا، افزایش سطوح زیرکشت آبی در بسیاری از نقاط جهان و تنوع‌یابی و افزایش مصرف آب در اثر رواج شهرگرایی و تغییر سبک زندگی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی، بیش از هر زمان دیگری جایگاه آب را در کنار سرمایه مالی به سطح مهمترین عامل محرکه برای دستیابی به اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی در مناطق مختلف ارتقاء داده است درچنین شرایطی گسترش نواحی خشک و کم آب و مناطق بحرانی و یا دست‌خوش تنش آبی بر نقشه جهان و افزایش مستمر شمار جمعیت نا برخوردار از منابع آب سالم و بهداشتی و کاهش کیفیت زندگی در بسیاری از جوامع در حال توسعه متاثر از کمبود منابع آب در دسترس به‌عنوان یکی از مهمترین دلایل تشدید نابرابری‌ها و عدم تعادل‌های منطقه‌ای توجه سیاست‌مداران، مدیران و کارگزاران توسعه را به خود معطوف داشته است. کشور ما به دلیل شرایط خاص جغرافیایی ضمن آن‌که در بخش خشک و نیمه خشک جهان واقع شده؛ از نظر توزیع منابع آب قابل بهره‌برداری در مناطق مختلف‌اش نیز دچار وضعیتی کاملا نامتعادل است که هم بطور تاریخی و هم به‌ویژه در دوره معاصر منشاء بسیاری از تحولات اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی

شده و فرآیند توسعه ملی را به‌طور جدی تحت تاثیر قرار داده است؛ روندی که همگان امروزه اذعان دارند که به‌رغم جنبه‌های مثبت بسیار، آثار نامطلوبی به-صورت تشدید نا برابری و عدم تعادل میان مناطق مختلف داشته است. با توجه به آنچه که اشاره شد به نظر می‌رسد استقرار مدیریت یکپارچه آب در سطح حوضه‌های آبریز هم زمان با اصلاح نظام حکمرانی آن می‌تواند نقش بسیار مهمی در دستیابی کشور به تعادل و توازن منطقه‌ای داشته باشد.

نکات مورد بحث

الف. هشدار سازمان‌های جهانی در رابطه با وضعیت بحرانی آب

براساس آمار منتشره از سوی " برنامه یایش مشترک سازمان جهانی بهداشت و یونیسف " در سال ۲۰۱۰، بیش از ۱/۸ میلیارد نفر از جمعیت جهان به آب سالم دسترسی نداشته‌اند. براساس همین گزارش، در دوره ۲۰۱۰-۱۹۹۶، سالانه حدود ۱/۵ میلیون کودک زیر ۵ سال در اثر عدم دسترسی به آب سالم و کافی جان خود را از دست داده‌اند. از دهه آخر قرن بیستم بخش‌های بزرگی از آفریقا و خاورمیانه در وضعیت تنش و یا کمبود منابع آب قرار گرفته‌اند. بر اساس پیش-بینی‌های انجام شده در همین گزارش در حالی‌که در سال ۱۹۹۵، تنها ۳۱ کشور با جمعیتی بالغ بر ۴۶۰ میلیون نفر در معرض تنش و یا کمبود آب شیرین قرار داشته‌اند؛ این ارقام به ترتیب در سال ۲۰۲۵ به ۴۱ کشور با ۲/۸ میلیارد نفر و در سال ۲۰۵۰ به ۵۴ کشور با جمعیتی حدود ۴ میلیارد نفر خواهد رسید. با وجود اینکه جمعیت جهان میان شهرنشینان و روستائینان تقریباً به صورت مساوی تقسیم شده، اکثر کسانی که به آب و بهداشت دسترسی ندارند در مناطق روستایی زندگی می‌کنند. هفت نفر از هر ده نفری که به بهداشت پایه دسترسی ندارند در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و بیش از هشت نفر از ده نفری که به آب آشامیدنی سالم دسترسی ندارند روستا نشین هستند. به همین دلیل است که تامین آب جمعیت شهری و روستایی به یکی از مهمترین دغدغه‌های دولت‌ها و سازمان‌های غیر دولتی و موسسات بین المللی در بخش بزرگی از جهان تبدیل شده است.

ب. بحران آب در ایران (عامل توسعه ناپایدار و نامتوازن و بزرگترین

چالش سیاسی - امنیتی آینده کشور)

در کشور ما اگرچه بنا به نظر برخی کارشناسان، بحران آب به‌دلیل برداشت بیش از توان تجدیدپذیری طبیعت از همان اوایل دهه چهل و همزمان با توسعه بهره-برداری از منابع آب سطحی و زیر زمینی و ایجاد کانون‌های رشد شهری و صنعتی

کشور است. در این راستا شاید کم اهمیت‌ترین مشکل همانا عدم انطباق مرزهای هیدرولوژیک با قلمروهای استانی و قلمروهای سیاسی-اداری کشور باشد. همانگونه که نقشه زیر نیز نشان می‌دهد، حوضه‌های آبریز اصلی کشور تمام یا قسمت‌هایی از استان‌ها را در برمی‌گیرد.

نقشه تقسیمات سیاسی - اداری ایران در انطباق با حوزه‌های اصلی آبریز

جمع‌بندی

مداخلات توسعه‌ای دولت‌ها در ایران طی بیش از پنج دهه، بتدریج ناهمگنی مناطق از نظر توزیع منابع آب را به سطح شدیدترین عدم تعادل‌های منطقه‌ای و شکاف‌های عمیق توسعه‌ای میان مناطق و نواحی جغرافیایی فرا کشاند. پیشنهاد می‌شود تا حوضه‌های آبی کشور، به عنوان یک قلمروی مناسب برای تدوین برنامه‌های منطقه‌ای مورد توجه نظام برنامه‌ریزی کشور قرار گیرد؛ در غیر این- صورت بحران آب، به امری غیرقابل مدیریت و کنترل بدل شده و مناطق مختلف کشور، اعم از برخوردار و نابرخوردار به طور یکسان در معرض مخاطره قرار خواهند داشت.

و گسترش کشاورزی آبی در دشت‌های بزرگ و حاصلخیز آغاز گردید؛ اما از حدود دو دهه قبل به سرعت نشانه‌های بحران آب آشکارا گردید. کاهش آبدی چاه‌ها و ممنوعیت بهره‌برداری‌های تازه در تقریباً تمامی دشت‌های مهم کشور و معضل تامین نیاز فزاینده جمعیت به آب شرب به‌ویژه در کلان شهرها، مشکلات مرتبط با اجرای طرح‌های انتقال آب بین حوضه‌ای و آلودگی روز افزون منابع آب سطحی و زیرزمینی، خشکی تالاب‌ها، بروز خشکسالی‌های هیدرولوژیک و به وخامت گراییدن شرایط زیست و وضعیت اقتصادی مردم روستایی به‌ویژه در نواحی خشک و کم‌آب و بالاخره ناکارآمدی و بی‌اثر ماندن بخش مهمی از سیاست‌های بازدارنده و تشویقی دولت‌ها با استفاده از اهرم‌های فنی و قانونی برای غلبه بر مشکلات آبی و زیست محیطی، بارزترین نشانه‌های درآمدن یک بحران آبی گسترده در کشور بود. این بحران زمینه‌های توسعه ناپایدار و نامتوازن منطقه‌ای در کشور را فراهم نمود.

ج. ضرورت مدیریت یکپارچه منابع آب در ایران (اصلاح تقسیمات کشوری در انطباق با تقسیمات حوضه آبریز)

به این ترتیب مدیریت بخش آب کشور بر آنست تا حوضه آبریز را به‌عنوان اصلی-ترین محدوده برای استقرار مدیریت یکپارچه بر منابع آب به نظام مدیریت و برنامه ریزی توسعه کشور معرفی و در ساختار مدیریت آب تعبیه و ساز و کارهای سازمانی لازم را در این ارتباط بنا کند. از نظر مدیریت بخش آب و به اتکاء بیش از نیم قرن تجربه برنامه‌ریزی در کشور و با توجه به ماهیت فرابخشی آب و محیط زیست، حوضه آبریز مناسب‌ترین محدوده برای برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران است. این دیدگاه بر اساس تحلیل و ارزیابی از نقش و اهمیت تعیین‌کننده و در عین حال فزاینده آب و محیط زیست به‌عنوان محور توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق (در شرایطی که اکنون پیامدهای وخامت بار کم توجهی به آن در عرصه‌های مختلف پیش روی ماست)، در مدیریت آب کشور تکوین یافته است. تحقق این دیدگاه علاوه بر تغییر بنیادین نگرش‌ها و تفکرات برنامه‌ریزی نیازمند اجماع دست اندرکاران و شناخت دقیق موانع و محدودیت‌ها و از همه مهمتر نیازمند عزم و اراده سیاسی در بالاترین سطوح تصمیم‌گیری و نهادهای مدیریتی

«خبرنگار» کتاب "نظم اجتماعی در جهان معاصر (آثار منفی و مثبت ترس)" نوشته ولادیمیر شلاپنوخ توسط دکتر اصغر صارمی شهاب (ریس گروه امنیتی مرکز

مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور) ترجمه شده و با همکاری نشر جامعه‌شناسان در دسترس عموم پژوهشگران و کارشناسان قرار گرفته است.

نشریه علمی - خبری «توازن»

مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور

دبیرخانه دائمی همایش

الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای

مدیر مسئول: ابودر کوثری

سر دبیر و مدیر اجرایی: ابراهیم خلیفه

توجه

نشریه علمی - خبری «توازن» به صورت هفتگی توسط دبیرخانه دائمی همایش منتشر می‌شود. منتظر دریافت اخبار شما جهت درج در این نشریه هستیم.

www.Sbrd.ir

۰۲۱-۲۶۶۰۵۰۹۱

ان شاءالله در شماره آینده می‌خوانیم:

"مسأله‌شناسی توسعه مناطق مرزی کشور ایران"

از منظر نظریه سازه‌نگاری"

محمد براتیان (کارشناس ارشد سیاستگذاری عمومی

و مطالعات ایران و کارشناس ارشد دفتر امنیتی

فرمانداری سمنان)